

Б. М. Цимбал,
к. т. н., Національний університет цивільного захисту України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2317-3428>

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.17.113

ОСНОВНІ ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ НА СТАДІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ

B. Tsybal,
PhD in Technical Sciences, Department of Occupational, Technogenic
and Environmental Safety, National University of Civil Defence of Ukraine

MAIN FORMS OF ENSURING PERSONAL SECURITY AT THE STAGE OF SOCIAL TRANSFORMATION AND REFORM

У статті визначено основні форми забезпечення безпеки особистості та визначено вплив на стан національної безпеки держави. Варто зазначити, що подальші результати інтеграції України до європейських співтовариств безпосередньо залежить від ефективного механізму конституційно-правового забезпечення, відповідного напрямку правової політики не тільки в зовнішньодержавному, а й внутрішньодержавному правопорядку.

Однією з важливіших умов існування та розвитку особистості є забезпечення її безпеки. Стан безпеки особистості є важливим критерієм демократичності та цивілізованого суспільства. Це безпосередньо відноситься до нашого суспільства, яке знаходиться на стадії соціальної трансформації та реформування.

Численні факти злочинних зазіхань на життя і здоров'я громадян України потребують теоретичного аналізу і детальної розробки обґрунтованих науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення безпеки особистості. Між іншим, проблема ця у сучасній спеціальній літературі практично не представлена, що зумовлює необхідність у визначенні та висвітленні її базових понять.

При цьому проблема конституційного забезпечення стає фундаментальною та системною, з точки зору конституційності, набуває системно-функціонального значення. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З огляду на викладене, від рівня гарантування безпеки особистості, недопущення порушень та гарантування державою прав, свобод і законних інтересів людини залежить і рівень самої національної безпеки.

Отже від рівня гарантування безпеки особистості, недопущення порушень та гарантування державою прав, свобод і законних інтересів людини залежить і рівень самої національної безпеки.

The article defines the main forms of ensuring personal security and determines the impact on the state of national security of the state. It is worth noting that the further results of Ukraine's integration into the European communities directly depend on the effective mechanism of constitutional and legal support, the appropriate direction of legal policy not only in the foreign, but also in the domestic legal order.

One of the most important conditions for the existence and development of an individual is ensuring his safety. The state of personal security is a more important criterion of democracy and civilized society. This directly applies to our society, which is at the stage of social transformation and reformation.

Numerous facts of criminal encroachments on the life and health of Ukrainian citizens require theoretical analysis and detailed development of substantiated scientific and practical recommendations for ensuring personal safety. By the way, this problem is practically not presented in modern special literature, which makes it necessary to define and highlight its basic concepts.

At the same time, the problem of constitutional provision becomes fundamental and systemic, from the point of view of constitutionality, acquires systemic and functional significance. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity. The state is responsible to the people for its activities. Affirmation and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state. In view of the above, the level of national security itself depends on the level of guarantee of personal safety, prevention of violations and the state's guarantee of human rights, freedoms and legitimate interests.

Increasing the importance of security as a global value of humanity, preserved by the importance of such a component of it as humanitarian security, the main object of which is the individual, as an intellectual, spiritual, ethical potential. A person is a part and at the same time the basis of any society and state. Any state should be interested in the development of each of its citizens, in their security and personal goals. The personality increasingly becomes a hostage of the negative consequences of both economic, socio-political, scientific and technical and other technologies of social development. Means of transformation of social life, in which it acts as a secondary object of attention and interaction, or the subject of regular social experiments and manipulations.

Therefore, the level of national security itself depends on the level of guaranteeing the safety of the individual, preventing violations and guaranteeing the rights, freedoms and legitimate interests of a person by the state.

Ключові слова: безпека особистості, публічне управління безпекою, правова безпека, соціальна захищеність, загрози безпеці особистості.

Key words: personal security, public security management, legal security, social security, threats to personal security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальною залишається проблема забезпечення безпеки особистості, особливо в сучасних умовах воєнного стану. Проблема конституційного забезпечення безпеки особистості стає фундаментальною та системною, з точки зору конституційності, набуває системно-функціонального значення. Права і свободи людини повинні визначати їх гарантії, зміст і спрямованість діяльності держави за для досягнення безпеки особистості в усіх напрямках можливої її забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз основних форм безпеки особистості, та її забезпечення з боку держави безпосередньо розглядаються із проблемою реалізованості на даному етапі в умовах воєнного стану. Окремі питання вивчення поняття безпеки особистості знайшли висвітлення у працях авторів-правників Боднар О., Жарков Я. М.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті — вивчення основних форм забезпечення безпеки особистості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Безпека особистості в системі правовідносин українського суспільства переважно розглядається дослідниками у межах структурно-функціонального, інституційного, системного підходів.

Процеси трансформації що почалися в Україні наприкінці 80-х р. ХХ століття всіх сторін суспільного життя призвели до зміни позицій основних суб'єктів соціальних взаємодій у системі відносин "особистість — суспільство — держава" з питань забезпечення безпеки. Змінилася формула національної безпеки, в якій з'явився новий сполучний компонент — баланс інтересів особи, суспільства та держави. При цьому базовою підставою принципу пріоритетності права і свободи особистості, умов її безпечного існування та сталого розвитку стали життєво важливі інтереси особистості.

Особистість у суспільстві є складноорганізований продукт процесів соціалізації, адаптації, самоорганізації та інтеграції в різнорівневі системи соціальних відносин. У структурі проблеми безпеки вона виступає як один з головних об'єктів, оскільки є соціально-генетичним джерелом потреб та інтересів у сфері безпеки. З іншо-

го боку, особистість у конкретних формах свого прояву реалізується у певних соціотипах, що генерують у собі ті чи інші ціннісні орієнтації, мотиваційні установки, стереотипи поведінки [2].

Соціальні інтереси особистості взаємопроникні та взаємозалежні. Такою є цільова методологічна установка поняття безпеки. Баланс інтересів особи, суспільства та держави — це умова та характеристика стану захищеності, що є визначальним фактором соціально-політичної стабільності. Дисбаланс соціальних інтересів провокує соціальні та політичні конфлікти.

У рамках структурно-функціонального підходу безпека особистості розглядається з позицій соціальної дії, що обумовлює стан соціальної захищеності особи та суспільства. Вивчення структури соціальної дії (потреби — цінності — інтереси) у системі правовідносин дозволяє виявити природу цільової діяльності із забезпечення безпеки людини, соціальний ідеал, ціннісні уявлення та орієнтації особистості у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності правоохоронними та правозастосовними структурами. Концептуальне обґрунтування структури соціальної дії особи щодо забезпечення безпеки доповнюється емпіричними дослідженнями, що дозволяють встановити критерій виявлення загроз безпеці.

Безпека особистості в системі правовідносин українського суспільства можна розглядати у межах інституційного підходу як сукупність механізмів попередження та ефективного реагування на виникаючі загрози особистості, суспільству та державі. У рамках цього підходу безпека особистості розглядається через її забезпечення державними та громадськими інститутами, які є структурними елементами соціальної системи, що регулюють усі відносини у цій галузі [1].

Суспільство характеризується різним ступенем прояву безпеки та згоди, конфлікту та консенсусу, порядку та хаосу. Інституціоналізм базується на традиційному розумінні інститутів як нормативних обмежень (нормативних рамок), що регламентують соціальне життя індивіда та контролюють дотримання правил і норм. У межах інституційного підходу безпеку особистості розглядається переважно з позицій правової регламентації дій індивіда та правового контролю за їх здійсненням.

Отже, з позицій інституційного підходу безпека особистості досліджується як правовий інститут, що закріплюється у поняттях правової та юридичної безпеки.

Безпека особистості як юридичний інститут є складним системним утворенням. Це викликано тим, що правова безпека особистості, з одного боку, є елементом системної освіти, а з іншого — включає правове забезпечення різних видів безпеки особистості, таких як екологічна, економічна, політична. Це принципово відрізняє правову безпеку особистості від інших видів безпеки, і навіть визначає її значимість. Багато авторів вважають, що правова безпека має бути класифікована залежно від змісту правових галузей, що регулюють та охороняють відповідні сфери суспільних відносин і, отже, забезпечують у них безпеку життєдіяльності людини. З цього боку правове забезпечення безпеки особистості вчені ділять на цивільно-правове, кримінально-правове, еколого-правове, право технічної безпеки та ін. Це дозволяє в кожній правовій галузі виділити ті норми, які

забезпечують безпеку людини та протидіють загрозам [5].

Правову безпеку особистості, слід відносити до конституційно-правових категорій, оскільки вона має всі ознаки та властивості об'єктів конституційного регулювання. Безпека особистості проявляється "в трьох основних складових: безпека особистості як конституційна цінність, безпека особистості як конституційно-правовий інститут та безпека особистості як конституційне право людини та громадянина".

Отже, право особистості на безпеку розглядається як основне фундаментальне право людини і громадянина. Воно виконує серед конституційних прав роль "наскрізного" права-гарантії, оскільки "пронизує" всі основні правничі та захищає безпеку особистості, створюючи умови реалізації всіх інших прав. Правовий інститут безпеки особистості є основним та інтегруючим фактором у системі нормативного правового регулювання відносин у сфері безпеки, різних видів безпеки — політичної, військової, економічної, соціальної, духовної, інформаційної та ін. Джерелом формування та розвитку безпеки особистості як конституційно-правового інституту є міжнародно-правові документи, загально-визнані принципи та норми міжнародного права, міжнародні договори України.

Відповідно до Концепції національної безпеки інтереси особистості полягають у реалізації конституційних прав і свобод, у забезпеченні особистої безпеки, у підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку людини та громадянина. Структура Концепції та принципи визначення життєво важливих інтересів та завдань забезпечення безпеки викликають виправдану критику. До інтересів особи у сфері правовідносин відносяться: дотримання конституційних прав та свобод особи; орієнтованість правоохоронної системи на інтереси людини та їх захист від злочинних посягань; забезпечення рівності всіх перед законом на всіх рівнях; захищеність прав громадянина на всій території країни та за її межами; забезпечення доступу до правосуддя [3].

Поряд із поняттям правової безпеки в рамках інституційного підходу використовується поняття юридичної безпеки. Це вид соціальної безпеки, що відображає її найбільш суттєві та характерні ознаки. Юридична безпека означає сукупність здійснюваних у правовій системі і за допомогою права заходів, засобів і способів правового забезпечення, а також стан правової захищеності життєво важливих інтересів суб'єктів права, що досягається в результаті, у зв'язку з вступом у сферу правових відносин. Відокремлення юридичної безпеки як самостійного виду безпеки пов'язане з наявністю юридичної складової у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Юридична безпека є механізм протидії різним загрозам у базисних сферах правовими засобами.

Забезпечення інших видів безпеки за допомогою права свідчить про необхідність всебічної охорони та захисту самого права, що є гарантом безпеки в рамках чинної правової системи. Для того щоб забезпечувати національні інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз, правова система має бути інтенсивно діючою, що гарантує забезпечення безпеки у будь-якій сфері. Правові дефекти без кордонів і пронизують весь соціальний

організм. Механізм забезпечення юридичної безпеки — це індивідуально побудована система правових засобів та умов, спрямована на досягнення кінцевої мети з юридичного, а відповідно і фактичного забезпечення захищеності учасників суспільних відносин, безперешкодного задоволення інтересів суб'єктів права. Отже, поняття механізму юридичної безпеки дозволяє досліджувати сутність та природу цього явища в іншому вимірі, ніж правової безпеки, — у площині його практичної дії, реалізації планових результатів.

Багато дослідників вважають, що юридична безпека включає правову безпеку, оскільки поряд із правовим забезпеченням безпеки вона містить діяльність правоохоронних, судових та всіх правозастосовних органів. Юридичну безпеку визначають як стан юридичної захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Види безпеки різняться залежно від об'єкта, предмета та джерела загроз. По об'єкту безпека поділяється на безпеку особи, суспільства та держави. Предметом юридичної безпеки людини є життєво важливі інтереси. Характер загроз, що у юридичній сфері, оцінюється залежно від специфіки юридичної діяльності [4].

Введення в науковий обіг поняття юридичної безпеки, на думку дослідників, дозволить вирішити низку завдань, актуальних для сталого та стабільного стану українського суспільства: організацію та правове регулювання соціальної профілактики загроз загальної та юридичної безпеки людини; перегляд кримінального законодавства щодо декриміналізації діянь, які не становлять загрози інтересам особистості, що дозволить зосередити зусилля суспільства на протидії найбільш небезпечним загрозам; забезпечення надійного захисту осіб, які беруть участь у юридичній діяльності та звертаються за юридичним захистом.

Таким чином, у рамках інституційного підходу, безпека особистості повинна розглядатися як сукупність механізмів попередження та ефективного реагування на загрози особистості, суспільству та державі, що виникають. Концептуальне обґрунтування безпеки особистості здійснюється з позицій нормативних приписів, що регламентують та контролюють соціальне життя індивіда та груп. У зв'язку з цим інституційний розгляд безпеки особистості як правового інституту закріплюється у таких поняттях, як правова та юридична безпека [3].

Особистість як об'єкт і суб'єкт правової безпеки знаходить своє вираження у правах, свободах та обов'язках людини, тобто має конституційно-правові гарантії. Правовий інститут безпеки особистості є основним та інтегруючим фактором у системі нормативного правового регулювання різних видів безпеки — політичної, військової, економічної, соціальної, духовної, інформаційної та ін. До інтересів особи у сфері правовідносин відносяться: дотримання конституційних прав та свобод особи; орієнтованість правоохоронної системи на інтереси людини та їх захист від злочинних посягань; забезпечення рівності всіх перед законом на всіх рівнях; захищеність прав громадянина на всій території країни та за її межами; забезпечення доступу до правосуддя.

Якщо правова безпека особистості означає нормативні гарантії як попередження можливих загроз осо-

бистості, суспільству та державі, то юридична безпека особистості є механізмом протидії різним загрозам у базисних сферах правовими засобами. Однак деякі дослідники вважають, що юридична безпека включає правову безпеку. На цій підставі, слід виділити юридичну безпеку у самостійну галузь знання соціальних та гуманітарних наук.

Розгляд проблеми безпеки особистості можливий за допомогою системного підходу, що базується на інтеграції структурно-функціонального та інституційного підходів, що дозволить розглянути безпеку особистості як комплексне явище.

Безпека особистості як теорія середнього рівня передбачає можливість постійного переходу від одного рівня теоретичного узагальнення до іншого, тобто звернення до двох рівнів аналізу соціальної дії: теоретичного та емпіричного [1].

Об'єктивно безпека особистості є складовою національної безпеки, а предметної області співвідноситься з процесами та явищами в усіх галузях суспільства. Всі типи та види загроз безпеці мають свій конкретний вираз у реальних аспектах безпеки особистості, інтегрованої у структурні рівні системи суспільних відносин. Всі показники безпеки суспільства є сумою реалізованих потреб особистості у забезпеченні сталого, стабільного існування та розвитку. Загрози спрямовані на життєво важливі інтереси особистості і мають по відношенню до неї загальний характер, хоч і різняться за конкретним змістом життєво важливих інтересів особистості різних сферах життєдіяльності.

Відповідно до системного підходу безпека — це стан захищеності особистості в соціумі з його соціальними, державними інститутами управління та структурами, що забезпечують стабільне функціонування суспільно-політичної системи. Слід зазначити, що інститути управління, які беруть на себе делеговані суспільством повноваження та відповідальність за захист суспільства від найрізноманітніших небезпек та загроз, самі потребують захисту. Ефективність функціонування державних структур із забезпечення безпеки особи залежить від підтримки такої діяльності з боку структур громадянського суспільства [4].

Таким чином, безпека як стан захищеності особистості державними інститутами управління від небезпек та загроз передбачає підтримку їх діяльності з боку структур громадянського суспільства. На думку зарубіжних науковців, взаємодія правових інститутів та громадянської сфери залежить від морального обґрунтування права. Зокрема, легітимність правових норм залежить від виразності у праві універсалістських громадянських цінностей, принципів справедливості та рівності.

Збільшення значення безпеки як глобальної цінності людства, що зберігається значимістю такого її компонента як гуманітарна безпека, головним об'єктом якої є особистість, як інтелектуальний, духовний, етичний потенціал. Людина є частина, та разом з тим основа будь якого суспільства та держави. Будь яка держава повинна бути зацікавлена в розвитку кожного свого громадянина, в його безпеці та цілей особистості. Особистість все більше стає заручником негативних наслідків як економічних, соціально-політичних, науково-технічних та

інших технологій суспільного розвитку. Засобів перетворення суспільного життя, в яких вона виступає дорядним об'єктом уваги та взаємодії, або предметом чергових соціальних експериментів та маніпуляцій.

ВИСНОВКИ

Структурно-функціональний підхід до вивчення проблеми безпеки особистості передбачає її дослідження з позицій соціальної дії, що обумовлює стан соціальної захищеності особистості та суспільства. Вивчення структури соціальної дії (потреби — цінності — інтереси) у системі правовідносин дозволяє виявити природу цільової діяльності із забезпечення безпеки людини, соціальний ідеал, ціннісні уявлення та орієнтації особистості у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності правоохоронними та правозастосовними структурами.

Особистість як об'єкт і суб'єкт правової безпеки знаходить своє вираження у правах, свободах та обов'язках людини, тобто має конституційно-правові гарантії. Правовий інститут безпеки особистості є основним та інтегруючим фактором у системі нормативного правового регулювання різних видів безпеки — політичної, військової, економічної, соціальної, духовної, інформаційної та ін. До інтересів особи у сфері правовідносин відносяться: дотримання конституційних прав та свобод особи; орієнтованість правоохоронної системи на інтереси людини та їх захист від злочинних посягань; забезпечення рівності всіх перед законом на всіх рівнях; захищеність прав громадянина на всій території країни та за її межами; забезпечення доступу до правосуддя.

Розгляд безпеки особистості як комплексного явища можливий за допомогою системного підходу, що базується на інтеграції структурно-функціонального та інституційного підходів. У рамках системного підходу безпека особистості як теорія середнього рівня передбачає можливість постійного переходу від одного рівня теоретичного узагальнення до іншого, тобто звернення до двох рівнів аналізу соціальної дії — теоретичного та емпіричного. Зокрема, легітимність правових норм залежить від виразності у праві універсалістських громадянських цінностей, принципів справедливості та рівності.

Література:

1. Боднар О. Поняття особистої безпеки людини і його структура. Наук зап. Ін-у законодавства Верховної Ради України. 2011. Вип. 2 (5). С. 148—153.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 / ООН. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради, 2008, № 93, ст. 89.
3. Жарков Я. М. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: підруч. для студ. військ. спец. вищ. навч. закл. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. 254 с.
4. Лещинська О. А. Інформаційно-психологічна безпека: концепція соціокультурного імунітету: монографія. Івано-Франківськ: ПП Кузів Б. П., 2013. 144 с.
5. Слюсаревський М. М., Найдьонова Л. А., Титаренко Т. М., Татенко В. О., Горностаї П. П., Кочубейник О. М., Лазоренко Б. П. Психологічна безпека людини в онтологічному і гносеологічному вимірах. Замість післямо-

ви: Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи / за заг. ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Талком, 2020. 318 с.

References:

1. Bodnar, O. (2011), "The concept of personal security of a person and its structure", *Nauk zap. In-u zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 2 (5), pp. 148—153.
2. UN (2008), "The Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948", *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, vol. 93.
3. Zharkov, Ya.M. (2008), *Informatsiina bezpeka osobystosti, suspilstva, derzhavy* [Information security of the individual, society, state], VPTs "Kyivskiy universytet", Kyiv, Ukraine.
4. Leshchynska, O.A. (2013), *Informatsiino-psykholohichna bezpeka: kontseptsiiia sotsiokulturnoho imunitetu* [Informational and psychological security: the concept of sociocultural immunity], PP Kuziv B.P., Ivano-Frankivsk, Ukraine.
5. Sliusarevskiy, M.M. Naidonova, L.A. Tytarenko, T.M. Tatenko, V.O. Hornostai, P.P. Kochubeinyk, O.M. and Lazorenko, B.P. (2020), *Psykhologichna bezpeka liudyny v ontolohichnomu i hnoseolohichnomu vymirakh. Zamist pisliamovy: Zhyttievyyi svit i psykholohichna bezpeka liudyny v umovakh suspilnykh zmin. Referatyvnyi opys roboty* [Psychological security of a person in ontological and epistemological dimensions. Instead of an afterword: Lifeworld and psychological security of a person in the conditions of social changes. Abstract description of the work], Talkom, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73